

UDK 316.644-053.6:316.346.32-053.9

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 29. kolovoza 2011.

DOPRINOSI LI MEĐUGRUPNI KONTAKT POZITIVNIJIM IMPLICITNIM I EKSPPLICITNIM STAVOVIMA ADOLESCENATA PREMA STARIM OSOBAMA?

Mr. sc. Jasmina Tomašić, znanstvena novakinja – asistentica
Filozofski fakultet, Osijek

Sažetak: Premda je dob jedna od prvih karakteristika koju uočavamo kod drugih ljudi, istraživanja adolescentskih predrasuda prema starim ljudima relativno su rijetka. Stoga je cilj ovog istraživanja bio utvrditi doprinosi li kvaliteta i kvantiteta kontakta sa starim ljudima (bakama/djedovima i općenito starijim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi) implicitnim i eksplicitnim stavovima prema starim ljudima kod adolescenata. U istraživanju je sudjelovao N=151 učenik (70 učenica i 81 učenik) prosječne dobi M=13,77 (SD=0,82) godina. Implicitni stavovi mjereni su Testom implicitnih asocijacija (Greenwald i sur., 1998), dok su eksplicitni stavovi mjereni Modificiranom skalom za ispitivanje stavova (Doyle i Aboud, 1995). Također, ispitana je kvaliteta i kvantiteta kontakta kako sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi tako i s bakama/djedovima. Rezultati su pokazali da jedino kvaliteta odnosa s bakama/djedovima ima utjecaj na stavove prema starim ljudima, i to samo eksplicitne.

Ključne riječi: implicitni i eksplicitni stavovi, kontakt, adolescenti.

Uvod

Dob je jedna od prvih osobina koje primjećujemo kod drugih ljudi, tj. jedna od najistaknutijih kategorija na temelju kojih vršimo socijalnu kategorizaciju (Fiske, 1998). Stoga je iznenađujuća činjenica da su istraživanja stavova i predrasuda prema starim osobama, u usporedbi s istraživanjima predrasuda prema različitim drugim skupinama, npr. etničkim, nacionalnim, itd. (Montepare i Zebrowitz-McArthur, 1998), relativno rijetka. To posebice vrijedi za dječje i adolescentske uzorke.

Predrasude se mogu definirati kao „održavanje negativnih osjećaja prema skupini i njezinim pripadnicima ili kao negativno tretiranje skupine i njezinih pripadnika“ (Brown, 1995). One se mogu formirati prema svakoj skupini koja se doživljava kao „vanjska“ odnosno različita, a tek su u novije vrijeme popularna istraživanja predrasuda prema starim ljudima (engl. *ageism*).

Predrasude prema starim osobama svakodnevno su prisutne u medijima u kojima se naglašava važnost ljepote i mladosti (Harwood i Anderson, 2002). Iako su posljedice predrasuda negativne za sve skupine koje ih doživljavaju,

pod utjecajem okoline stari ljudi često internaliziraju negativne stavove prema vlastitoj skupini (Hummert i sur., 2002), što ima dodatni negativan utjecaj kako na zdravlje starijih tako i na njihovu predodžbu o sebi, a problematično je i to da starenjem taj negativan stav sve više raste (Levy i sur., 2002).

Kada govorimo o istraživanju stavova i predrasuda, pri njihovu mjerenju mogu se koristiti različite metode i tehnike koje najjednostavnije možemo podijeliti na *izravne ili eksplicitne* i *neizravne ili implicitne* (Schwarz, 2007). Ukoliko sudionike izravno pitamo za njihov stav prema nekoj vanjskoj skupini, govorimo o *izravnim mjerama* koje uključuju različite upitnike, skale stavova itd. Na taj način zahvaćaju se sudionikove namjerne/promišljene evaluacije nekog objekta stava koje su dostupne sudionikovoju introspekciji i pod njegovom su svjesnom kontrolom (Ottaway, Hayden i Oakes, 2001). Problem s tim mjerama jest činjenica da sudionici često imaju tendenciju uljepšavanja svojih odgovora, posebice ukoliko se ispituju stavovi prema socijalno osjetljivim skupinama. Zbog nedostataka takvih mjera, prvenstveno mogućnosti samoprezentacije, posljednjih petnaestak godina mnogo je pažnje posvećeno *indirektnim*, tj. *neizravnim* mjerama stavova i predrasuda za koje se pretpostavlja da nisu podložne samoprezentacijskim čimbenicima odnosno zavaravanju (Steffens, 2004).

Indirektnim ili implicitnim mjerama od sudionika se želi sakriti pravi razlog istraživanja te se o njegovim stavovima zaključuje na temelju različitih sudionikovih ponašanja. Greenwald i suradnici (1998) implicitne stavove i predrasude definiraju kao *evaluacijske tendencije koje mogu utjecati na prosudbe i ponašanja pojedinca, a da pojedinac nije svjestan njihovog utjecaja*, dok Fazio (1995) implicitne stavove definira kao *asocijacije između objekta stava i evaluacija koje su pohranjene u pamćenju, a kojih osoba ne mora biti svjesna*. Važno je naglasiti da, iako ih osoba nije svjesna, implicitni stavovi i predrasude utječu na ponašanje pojedinca. Neke su od najpoznatijih indirektnih mjera projektivni testovi, različite fiziološke mjere te, u novije vrijeme izrazito popularni, testovi utemeljeni na vremenu reakcije sudionika, npr. Test implicitnih asocijacija, postupak udešavanja itd.

Kada se govori o odnosu implicitnih i eksplicitnih mjera, dvije su prevladavajuće (suprotstavljene) skupine teorija koje pokušavaju objasniti taj odnos i njegov utjecaj na ponašanje. Prva skupina modela može se svrstati pod naziv *jedinstveni konstrukt*, a njezin je najistaknutiji predstavnik Fazijev MODE-model. Autor smatra da su implicitni i eksplicitni stavovi jedan konstrukt, a razlika implicitno-eksplicitno postoji samo na razini mjerenja tog konstrukta (tj. na razini implicitnih i eksplicitnih mjera stavova). Prema tom modelu, povezanost između implicitnih i eksplicitnih mjera stavova bit će niska ukoliko je sudionik motiviran i ima kapacitet za namjernu evaluaciju objekta stava. Ukoliko sudionik nije motiviran odnosno nema mogućnost namjerne obrade informacija, dobivena povezanost između implicitnih i

eksplicitnih mjera stavova bit će visoka. Ukoliko se, dakle, ispituju stavovi prema nekoj socijalno osjetljivoj skupini, ta povezanost bit će niska.

Druga skupina modela pretpostavlja da implicitne i eksplicitne mjere zahvaćaju različite konstrukte, tj. pretpostavlja da su implicitni i eksplicitni stavovi „nezavisni sustavi“ (Devine, 1989; Greenwald i Banaji, 1995; Wilson, Lindsey i Schooler, 2000). Devine (1989) smatra da implicitni stavovi zapravo predstavljaju internalizirane kulturalne stereotipe koji se automatski pojavljuju pri susretu s objektom stava, dok eksplicitni stavovi predstavljaju osobne evaluacije i stavove. Dakle na implicitne stavove može se gledati kao na „loše navike“ koje su posljedica socijalizacije, ali ih sudionik može inhibirati svjesnom odnosno namjernom obradom informacija. Iz perspektive nezavisnih konstrukta slijedi da ne postoji nužno potreba za konvergencijom implicitnih i eksplicitnih mjera, tj. da ljudi mogu imati različite implicitne i eksplicitne stavove prema istom objektu stava.

Istraživači pretpostavljaju da implicitni i eksplicitni stavovi predviđaju različita ponašanja. Eksplicitni stavovi imaju prediktivnu vrijednost za ponašanja i reakcije koje se lako mogu kontrolirati, dok implicitni predviđaju ponašanja koja je teško kontrolirati u kontaktu s pripadnicima vanjske skupine, kao npr. različite oblike neverbalne komunikacije (Dovidio i sur., 1997). Jednostavno rečeno, implicitni stavovi mogu predvidjeti ona ponašanja koje se ne mogu objasniti eksplicitnim stavovima.

S obzirom na različitu svjesnost implicitnih i eksplicitnih stavova, postavlja se pitanje što sve na njih utječe, mogu li se mijenjati i što na tu promjenu djeluje.

Jedna od najcitiranijih teorija kojima se pokušava objasniti smanjenje predrasuda između članova različitih skupina jest hipoteza optimalnog kontakta (Allport, 1954), prema kojoj je kontakt s pripadnicima vanjskih skupina jedan od čimbenika koji djeluju na formiranje pozitivnih stavova odnosno smanjenje predrasuda prema pripadnicima vanjske skupine. Allport (1954) prirodu kontakta dijeli na *kvantitetu* (učestalost kontakta, broj osoba u kontaktu itd.) i *kvalitetu kontakta* (aspekti kontakta, društveno ozračje kontakta itd.). Hipoteza kontakta primarno je fokusirana na kvalitetu kontakta među pripadnicima različitih skupina te bi prema toj hipotezi do redukcije negativnih stavova trebalo doći ukoliko sudionici u kontaktu imaju isti status, žele ostvariti zajednički cilj, ovisni su jedni o drugima, surađuju na postizanju cilja te imaju podršku institucija (Allport, 1954).

Velik je broj istraživanja proveden kako bi se provjerila hipoteza kontakta, a pregled područja dali su Pettigrew i Tropp (2000, 2006). Oni su proveli metaanalizu na više od 515 istraživanja, a rezultati su se kretali u rasponu od srednje do visoke povezanosti između kontakta s članovima vanjske skupine i pozitivnih stavova prema vanjskoj skupini (Pettigrew i Tropp, 2006). Zanimljivo je da su rezultati pokazali mali, ali značajan učinak kontakta čak i u slučajevima u kojima nisu bili zadovoljeni idealni uvjeti

kontakta, tj. i sama kvantiteta kontakta pokazala se korisnom za poboljšanje međugrupnih stavova (Lee, Farrell i Link, 2004).

Kada govorimo o istraživanjima hipoteze kontakta u dječjoj i adolescentskoj dobi, većina istraživanja provedena je na odnosima međuetničkih i međunacionalnih skupina. Tako su Rutland i suradnici (2005) istraživanjem na Britancima u dobi od 3 do 5 godina dobili rezultate koji pokazuju da su djeca koja su živjela u većinskim etnički homogenim područjima pokazivala predrasude prema Afrikancima, dok njihovi vršnjaci koji su živjeli u etnički mješovitim četvrtima nisu pokazivali predrasude. Slično je utvrđeno i u SAD-u kod djece u dobi od 5 do 6 godina koja su išla u etnički mješovite škole (Goldstein, Koopman i Goldstein, 1979), u Italiji (Kiesner, Maass, Cadinu i Vallese, 2003), Njemačkoj (Wagner i Machleit, 1986) i Nizozemskoj (Verkuyten i Thijs, 2001). Dakle iz navedenih istraživanja vidljiv je pozitivan utjecaj kontakta na stavove prema različitim etničkim i nacionalnim skupinama.

Nešto je manji broj radova u kojima je istraživan odnos kontakta i predrasuda prema starim ljudima. Većina provedenih istraživanja evaluirala je različite pedagoške programe poticanja međugeneracijskog kontakta. Caspi (1984) je utvrdio da predškolska djeca pokazuju pozitivne stavove prema starijim ljudima nakon uključivanja u međusobni kontakt sa starijima. Ispitujući učenike četvrtih razreda Lynott i Merola (2007) također su uočili pozitivan utjecaj kontakta na stavove kod onih učenika koje su uključili u zajedničke aktivnosti sa starim ljudima kroz razdoblje od pet mjeseci. Couper, Sheehan i Thomas (1991) uočili su pozitivan utjecaj međugeneracijskih radionica na osnovnoškolcima i srednjoškolcima, a Chapman i Neal (1990) uočili su smanjenje društvene distance prema starijim osobama kod skupine adolescenata koja je pomagala starijim osobama. Chetkow-Yanoov (1991) u izraelskim je osnovnim školama na učenicima od 13 do 14 godina pratio učinke programa poučavanja o starenju te je utvrdio da su učenici koji su sudjelovali u programu poboljšali odnose sa svojim bakama i djedovima. Meshel i McGlynn (2004) slučajnim su odabirom podijelili učenike u dobi od 11 do 13 godina u jednu od tri eksperimentalne situacije odnosno programa u trajanju od šest tjedana. Jedna skupina imala je međugeneracijski kontakt sa starijim osobama, druga skupina slušala je predavanja o starijim osobama, dok je treća skupina bila kontrolna. Iako su sudionici imali generalno pozitivne stavove i stereotipe o starijim osobama, eksperimentalna skupina pokazala je pozitivnije stavove prema starijim ljudima u odnosu na kontrolnu skupinu koja nije imala izravan kontakt sa starim osobama. Iako navedeni rezultati daju razloga za optimizam po pitanju smanjivanja predrasuda o starim ljudima, postoje i istraživanja koja nisu potvrdila pozitivan utjecaj kontakta na stavove i predrasude. Middlecamp i Gross (2002) na uzorku djece u dobi od 3 do 5 godina nisu pronašli razlike u stavu prema starijim osobama između djece koja su pohađala vrtić s međugeneracijskim programom i djece koja su pohađala

vrći bez tog programa. Također ni Doka (1986) kod nešto starijih učenika nije uočio pozitivne promjene u stavovima nakon ostvarenog kontakta sa starijim osobama.

Navedena su se istraživanja kao mjerama stavova i predrasuda prema starijim osobama prvenstveno koristila eksplicitnim odnosno izravnim mjerama, pa se stoga postavlja pitanje postoji li i kakvo je djelovanje međugeneracijskog kontakta na implicitne predrasude, za koje se pretpostavlja da nisu pod svjesnom kontrolom sudionika.

Istraživanja koja su se koristila implicitnim mjerama stavova provedena su prvenstveno na odraslima. Tako su Schwartz i Simmons (2001) utvrdili da je kvaliteta kontakta sa starijim ljudima o kojoj su se očitovali ispitanici bila povezana s pozitivnijim implicitnim stavovima prema starijima. Za razliku od njih, Jelenec i Steffens (2002) nisu uočili vezu između kontakta sa starijim ljudima i implicitnih predrasuda.

Harwood i suradnici (2005) navode da je, kada se ispituje hipoteza kontakta, nepravedno zanemareno istraživanje međugeneracijskog kontakta u obiteljskom okružju gdje je čest međugeneracijski kontakt djece i baka i djedova. Upravo taj kontakt trebao bi imati veći utjecaj na stavove nego međugeneracijski kontakt izvan obitelji (Williams i Giles, 1996). Temeljna je pretpostavka da upravo obitelj može osigurati kontekst u kojem kontakt ima najjači učinak na stavove, budući da je odnos unuk/unuka-baka/djed opsežan i ponavlja se u različitim situacijama, što je ključno za promjenu stava (Pettigrew, 1998).

S obzirom na nedostatak istraživanja o odnosu kontakta i implicitnih predrasuda na adolescentskom uzorku, ali i s obzirom na rezultate o odnosu kontakta i eksplicitnih stavova koji nisu jednoznačni, željeli smo utvrditi ima li kvaliteta i kvantiteta kontakta sa starijim ljudima utjecaja na implicitne i eksplicitne stavove na uzorku adolescenata.

Cilj

Ispitati doprinosi li kvantiteta i kvaliteta ostvarenog kontakta s bakama/djedovima i starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi implicitnim i eksplicitnim stavovima prema starim ljudima.

Metoda

Sudionici i postupak

U istraživanju su sudjelovali učenici sedmih razreda u Slavoniji. Ukupno je u istraživanju sudjelovao N=151 učenik. Od toga je bilo 70 učenica

(46,4%) i 81 učenik (53,6%). Prosječna dob sudionika iznosila je $M=13,77$ ($SD=0,82$) godina.

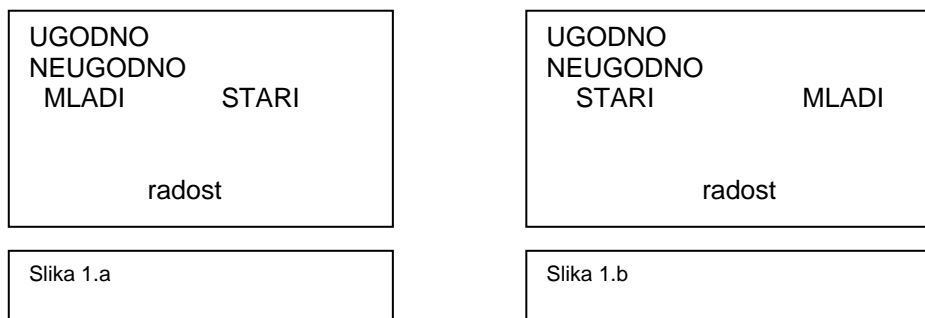
Prikupljanje podataka provodilo se u dvama vremenskim odsječcima u razdoblju od dva tjedna. U prvom mjerenju sudionici su bili podijeljeni u manje skupine te su u računalnoj učionici popunili Test implicitnih asocijacija, implicitnu mjeru stava. Nakon dva tjedna na satu razrednika skupno je primijenjen upitnik kako bi se izmjerio eksplicitan stav prema starijim ljudima i različite karakteristike kontakta sa starim ljudima.

Istraživanje je provedeno u sklopu izrade magistarskog rada na većem uzorku sudionika. Prije samog provođenja istraživanja, suglasnost za istraživanje dobivena je od ravnatelja škola, roditelja sudionika i samih sudionika kojima je na primjeren način pojašnjena svrha istraživanja.

Instrumenti

Test implicitnih asocijacija

Ovaj test jedna je od trenutno najpopularnijih implicitnih mjera (engl. *Implicit Association Test*, Greenwald, McGhee i Schwartz, 1998). Tipičan Test implicitnih asocijacija sastoji se od više različitih blokova zadataka. Zadaci mogu biti jednostavni i složeni. U svakom bloku sudioniku se pomoću računala na sredini ekrana sukcesivno prezentira serija podražaja, riječi ili slika, npr. riječ *radost* (slika 1.a).

Slika 1. Shematski prikaz različitih blokova zadataka
s kojima se sudionik susreće u Testu implicitnih asocijacija

U jednostavnim zadacima vrši se jednostavna kategorizacija. Na sredini ekrana pojavljuju se, dakle, različiti podražaji, npr. *sreća*, *tuga*, *radost*, a zadatak je svrstati te podražaje u kategoriju *ugodno* ili *neugodno* (kategorija *valencija*, slika 1.a). Svrstavanje se izvodi pritiskanjem unaprijed određene tipke na tipkovnici, npr. slova „I“. U složenom zadatku sudionici imaju isti zadatak, ali se istovremeno vrši dvostruka kategorizacija podražaja i u *kategorije pojmova*, npr. *stari-mladi*, i u *kategorije valencija*, npr. *pozitivno-*

negativno (slika 1.a i 1.b). Dakle jedan pojam i jedna valencija dijele isti odgovor, tj. istu tipku na tipkovnici, pa se npr. pritiskanjem tipke „I“ primjereno svrstavaju podražaji koji predstavljaju jedan pojam i jednu valenciju, primjerice *mladi* i *ugodno*, a pritiskanjem tipke „E“ svrstavaju se podražaji iz preostalih dviju kategorija, npr. *stari* i *neugodno (slika 1.a)*. Nakon što sudionik točno svrsta sve podražaje, slijedi novi složeni, tzv. nekongruentni zadatak (*slika 1.b*). Isti odgovor, npr. tipku „E“, dijele *mladi* i *neugodno*, a *stari* i *ugodno* tipku „I“ (*slika 1.b*). Test mjeri sudionikovu brzinu kategoriziranja različitih podražaja (riječi ili slika vezanih uz objekt stava) s pozitivnim ili negativnim atributima. Konačan rezultat temelji se na razlici u vremenima latencije dvaju složenih zadataka (kongruentni i nekongruentni, *slika 1.a* i *slika 1.b*). Pretpostavka je da sudionici odgovaraju brže kada su koncept i atribut koji dijele isti odgovor snažno povezani (npr. *mladi* i *ugodno*) nego kad su slabo povezani (npr. *mladi* i *neugodno*).

Korišten je standardni Test implicitnih asocijacija koji se kao podražajima za kategoriju pojmova starih i mladih osoba koristio fotografijama starih i mladih ljudi (isti broj muškaraca i žena). Dakle na sredini ekrana pojavljivale su se kao podražaji fotografije starih ljudi. Koeficijent unutarnje pouzdanosti za ovaj test bio je Cronbach $\alpha=,70$.

Modificirana skala za ispitivanje stavova

Skala (engl. *Multiple Response Attitude Measure*, Doyle i Abud, 1995) se uspješno primjenjuje za ispitivanje stavova prema različitim skupinama (nacionalnim manjinama, starijim ljudima itd.) i široko je primjenjivana na djeci i adolescentima. Skala se sastoji od pozitivnih pridjeva (čist, lijep, dobar, prijateljski, pametan itd.) i negativnih pridjeva (prljav, ružan, loš, neprijateljski, glup itd.).

Ukupno je korišteno 9 parova pridjeva, a zadatak je sudionika za svaki objekt stava procijeniti koji od dvaju suprotnih pridjeva prema njegovu mišljenju bolje opisuje objekt stava. Dakle sudionik za svaki objekt stava odabire određen broj pozitivnih i negativnih pridjeva koji se sumiraju (min=-9, max=9). Kako bi eksplicitna mjera stava bila što sličnija načinu na koji se računa implicitna mjera stava, konačan rezultat izračunat je kao razlika pozitivnih i negativnih pridjeva kojima su opisane mlade (Cronbach $\alpha=,754$) i stare osobe (Cronbach $\alpha=,668$). Karakteristike skale jesu njezina brza primjenjivost te jednostavnost i prilagodljivost za veći broj društvenih kategorija.

Mjera kvalitete i kvantitete uspostavljenih kontakata

Konstruirane su čestice na temelju kojih su sudionici davali informacije o učestalosti i kvaliteti kontakata sa starim ljudima, pri čemu je provedena podjela na:

- a) stare ljude s kojima su sudionici u rodbinskom odnosu (bake/djedovi) i

b) stare ljude s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi.

Kako bi se ispitala *kvantiteta* kontakata, sudionike se pitalo koliko svojih baka/djedova poznaju (maksimalno 4, minimalno 0)? Nakon toga pitalo ih se koliko često ostvaruju kontakt sa svojim bakama/djedovima te koliko su udaljeni od njih? Odgovori za obje čestice davani su na skali 0-4 (Cronbach $\alpha=,782$). Konačan rezultat izračunat je kao prosjek svih odgovora za sve bake/djedove s kojima je sudionik u kontaktu.

Kao mjera *kvalitete* odnosa s bakama/djedovima, od sudionika se tražilo da procijene svoj odnos sa svakom bakom/djedom s kojima su u kontaktu. Ukupna mjera kvalitete odnosa izračunata je kao prosječna vrijednost kvalitete za sve bake/djedove s kojima je sudionik u kontaktu (Cronbach $\alpha=,728$).

Kako bi se ispitala *kvantiteta* kontakta sa starijim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi, sudionike se pitalo koliko starih muškaraca/žena poznaju te koliko su često s njima u kontaktu. Ukupna mjera ostvarenog kontakta sa starim ljudima dobivena je tako da je prosječan broj žena/muškaraca koje sudionici poznaju ponderiran učestalošću njihovog kontakta, a to je izračunato posebno za žene i posebno za muškarce te je dobiven prosjek tih dviju mjera (Cronbach $\alpha=,588$).

Kvaliteta kontakta sa starim osobama ispitana je pomoću dviju čestica u kojima su sudionici trebali procijeniti kvalitetu svog odnosa i kvalitetu kontakta sa starim ljudima na skali 0-3 (Cronbach $\alpha=,548$). Konačan rezultat izračunat je kao prosječan odgovor na navedene dvije čestice.

Rezultati

Rezultat na Testu implicitnih asocijacija izražen je preko tzv. D-efekta koji predstavlja omjer razlike aritmetičkih sredina latencija između kongruentnog i nekongruentnog zadatka i zajedničke standardne devijacije latencija u tim blokovima (Greenwald, Nosek i Banaji, 2003). Mjera je slična *Cohenovom d* (Cohen, 1977) i može se interpretirati kao veličina učinka.

	M	SD	min	MAX.	M _{dječaci}	M _{djevojčice}	t
implicitni stav	-,545	,379	-1,424	,317	-,555	-,534	,329
eksplicitni stav	-1,61	4,114	-14,00	13,00	-1,37	-1,88	-,766;
kvantiteta-baka/djed	1,64	,800	,00	3,50	1,58	1,71	1,002
kvaliteta-baka/djed	2,93	,806	,00	4,00	2,95	2,90	-,373
kvantiteta-stari ljudi	7,31	8,920	,00	40,00	6,72	7,98	,863
kvaliteta-stari ljudi	1,47	,413	,00	2,00	1,50	1,44	-,938

Tablica 1. Deskriptivni podaci za ispitivane varijable na uzorku N=151 učenika sedmih razreda.

Iz *tablice 1.* vidljivo je da je dobiveni prosječni D-efekt negativnog predznaka. Razlog tomu jest činjenica da je D-efekt izračunat tako da se od prosječne latencije potrebne za kongruentno kategoriziranje (npr. *stari – negativno* i *mladi – pozitivno*) oduzela prosječna latencija nekongruentnog bloka (*stari – pozitivno* i *mladi – negativno*). Budući da je sudionicima teže svrstavati podražaje kada su kategorije nekongruentne, latencija u tom bloku duža je nego kada sudionici podražaje svrstavaju u kongruentne kategorije (npr. *stari – neugodno*).

S obzirom da se u literaturi navodi kako redosljed prezentiranja kongruentnog i nekongruentnog zadatka ponekad ima utjecaj ne veličinu D-efekta, t-testom za nezavisne uzorke provjerili smo utjecaj redosljeda prezentacije kongruentnog i nekongruentnog zadatka na veličinu implicitnog stava te nismo utvrdili postojanje statistički značajne razlike ($t=-,068$, $ss=149$, $p=,946$).

Kod eksplicitne mjere stava, kako je ranije navedeno, sudionici su i stare i mlade ljude procjenjivali pomoću 9 parova pridjeva. Za stare je ljude prosječna procjena iznosila $M=3,79$, $sd=3,760$ (min: -9; max:9), a za mlade $M=5,40$, $sd=2,928$; (min:-5; max:9). Iako su i jedna i druga skupina procijenjene pozitivno, mlade osobe procijenjene su prosječno pozitivnije nego stare osobe. Konačna eksplicitna mjera stava izračunata je kao razlika procjene starih i mladih ljudi i navedena je u *tablici 1.* Kao i implicitna mjera stava, također je negativnog predznaka. Dakle, kao što možemo vidjeti, sudionici su mladima davali gotovo dvije pozitivne karakteristike više nego starim ljudima.

Što se tiče kontakta sudionika sa starim ljudima, kao što je već navedeno, odgovore sudionika podijelili smo na: a) stare ljude s kojima su sudionici u rodbinskom odnosu (baka/djedovi) i b) stare ljude s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi. Činilo nam se zanimljivim navesti odgovore sudionika o tome s koliko baka/djedova imaju kontakt (*tablica 2.*).

		baka		djed	
		frekvencija	postotak	frekvencija	postotak
kontakt	nijedna/nijedan	7	4,6	34	22,5
	jedna/jedan	98	64,9	51	33,8
	obje/objojica	46	30,5	66	43,7
	ukupno	151	100	151	100

Tablica 2. Frekvencije odgovora sudionika o broju baka/djedova s kojima su u kontaktu

Iz *tablice 2.* vidljivo je da sudionici češće imaju kontakt s bakama nego s djedovima. Čak 22,5% učenika nema kontakt niti s jednim djedom, dok kontakt niti s jednom bakom nema nešto manje od 5% sudionika.

Pretpostavljamo da je to posljedica činjenice da žene žive dulje od muškaraca, pa je veća vjerojatnost da će djeca upoznati svoje bake i s njima održavati kontakt nego da će imati istu mogućnost s djedovima. No da bismo bili sigurniji u navedeni zaključak, trebalo bi postaviti eksplicitnije pitanje o broju živućih baka/djedova.

S obzirom na navedene razlike u broju baka/djedova s kojima su sudionici u kontaktu, zanimalo nas je postoji li razlika u dvjema zavisnim varijablama (implicitni i eksplicitni stav) kod sudionika koji se razlikuju ovisno o broju baka/djedova s kojima su u kontaktu. Provedene analize varijance nisu pronašle razliku kako za kontakt s bakama (implicitni: $F_{(2,148)} = ,206$; $p = ,814$; eksplicitni: $F_{(2,148)} = ,607$; $p = ,546$) tako ni za kontakt s djedovima (implicitni: $F_{(2,148)} = ,354$; $p = ,702$; eksplicitni: $F_{(2,148)} = ,716$; $p = ,490$) ni u implicitnim ni u eksplicitnim mjerama stavova. Također, kao što je vidljivo iz *tablice 1.*, ni u jednoj varijabli nije utvrđena spolna razlika u odgovorima sudionika.

Kako bismo izračunali doprinosi li kvaliteta i kvantiteta kontakta sa starim ljudima implicitnim i eksplicitnim predrasudama, prvo smo izračunali Pearsonove koeficijente korelacije između mjerenih varijabli (*tablica 3.*).

	kvantiteta- stari ljudi	kvaliteta- stari ljudi	kvantiteta- baka/djed	kvaliteta- baka/djed	eksplicitni stav	implicitni stav
kvantiteta- stari ljudi	-	0,122	-0,004	0,268**	-0,032	-0,105
kvaliteta- stari ljudi		-	0,032	0,400**	0,285**	0,038
kvantiteta- baka/djed			-	-0,037	0,054	0,066
kvaliteta- baka/djed				-	0,318**	-0,038
eksplicitni stav					-	0,068
implicitni stav						-

**korelacija značajna uz 1% rizika

Tablica 3. Pearsonovi koeficijenti korelacije između mjerenih varijabli (N=151).

Ukoliko se osvrnemo na vrijednosti Pearsonovih koeficijenata korelacije navedene u *tablici 3.*, vidljivo je da između implicitne i eksplicitne mjere stava nije utvrđena statistički značajna povezanost ($r = 0,07$; $p = ,408$). Također je vidljivo da s implicitnom mjerom stava statistički značajno ne korelira nijedna mjera kontakta (ni kvantiteta ni kvaliteta). S eksplicitnom mjerom stava korelira kvaliteta kontakta kako sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskom odnosu ($r = ,285$, $p < 0,01$) tako i kvaliteta odnosa s bakama/djedovima ($r = ,318$, $p < 0,01$). Dakle što je odnos kvalitetniji, bilo s bakama/djedovima ili sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj

vezi, to je i pozitivniji stav prema starim ljudima kad se mjeri izravno. Također je vidljivo da je kvaliteta odnosa s bakama/djedovima u korelaciji s kvalitetom odnosa sa starijim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskom odnosu ($r=,400$, $p<0,01$). Kvantiteta kontakta ne korelira niti s jednom mjerom stava.

Kako bismo utvrdili doprinos pojedenih prediktora u objašnjenju kriterija, proveli smo hijerarhijsku regresijsku analizu za slučaj da je kriterij implicitni odnosno eksplicitni stav. Kada je kao kriterij odabrana implicitna mjera stava, hijerarhijska regresijska analiza provedena je na način da je u prvom bloku kao prediktor uključena eksplicitna mjera stava, u drugom koraku uključene su varijable kontakta (kvaliteta i kvantiteta) sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u kontaktu, dok su u trećem koraku uključene kvantiteta i kvaliteta kontakta s bakama/djedovima. S obzirom na nulte korelacije svih ispitanih varijabli s implicitnom mjerom stava, kao što smo i očekivali, niti jedan od navedenih prediktora nije se pokazao značajnim pri objašnjenju varijance implicitne mjere stava.

Kada je kao kriterij odabrana eksplicitna mjera stava, u prvom koraku uvrstili smo implicitnu mjeru stava, dok su u drugom koraku uvrštene varijable kontakta (kvaliteta i kvantiteta) sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskom odnosu, a u trećem koraku uključen je kontakt (kvaliteta i kvantiteta) sudionika s bakama i djedovima (*tablica 4.*).

<i>Prediktorske varijable</i>	β	t
1.korak		
<i>implicitni stav</i>	0,077	0,94
$R=,078$ $R^2=,006$ $F=,887$		
2. korak		
<i>implicitni stav</i>	0,058	0,72
<i>kvantiteta-stari ljudi</i>	-0,063	-0,77
<i>kvaliteta-stari ljudi</i>	0,265	3,29**
$R=,276$ $R^2=,076$ $\Delta R=,070$ $F= 3,961^{**}$		
3.korak		
<i>implicitni stav</i>	0,069	0,88
<i>kvantiteta-stari ljudi</i>	-0,127	-1,57
<i>kvaliteta-stari ljudi</i>	0,156	1,84
<i>kvantiteta-stari ljudi</i>	-0,011	-0,15
<i>kvaliteta-stari ljudi</i>	0,292	3,33**
$R=,379$ $R^2=,144$ $\Delta R=,068$ $F= 4,769^{**}$		

β - standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti; R - koeficijent multiple korelacije;
 ΔR^2 - promjena koeficijenta multiple determinacije; ** $p < 0,01$

Tablica 4. Rezultati hijerarhijske regresijske analize
 za kriterijsku varijablu eksplicitni stav prema starim osobama ($N=151$)

Kao što smo i očekivali, nakon prvog koraka model nije bio značajan ($F_{(2,145)}=,887$, $p=,535$), tj. implicitna mjera stava nije se pokazala značajnim prediktorom eksplicitnog stava prema starim ljudima. U drugom koraku, kada su uvrštene varijable kvalitete i kvantitete kontakta sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi, model je bio statistički značajan ($R=,276$; $R^2=,076$; $F_{(4,143)}= 2,991$, $p=,021$), pri čemu je značajan prediktor bila samo kvaliteta odnosa sa starim ljudima ($\beta=,265$, $p<,01$). U trećem koraku došlo je do porasta F-vrijednosti ($F_{(6,141)}=4,769$; $p=,001$; $R=,380$; $R^2=,144$), no uvođenjem kvalitete kontakta s bakama/djedovima kao prediktora došlo je do promjene značajnosti u prediktoru kvalitete kontakta sa starim ljudima s kojima sudionici nisu u rodbinskoj vezi. Iz *tablice 4.* vidljivo je da je skupom prediktorskih varijabli objašnjeno 14% varijance eksplicitnog stava, dok, kao što je već rečeno, navedeni prediktori nisu objasnili varijabilnost u implicitnoj mjeri stava.

Rasprava i zaključak

Kao što smo već naveli, implicitne su evaluacije starih ljudi negativne, tj. adolescenti pozitivnije procjenjuju mlade nego stare osobe. Iste rezultate dobili smo i kada smo se koristili eksplicitnom mjerom stava. Iako su stari ljudi procijenjeni pozitivno, u usporedbi s mladim ljudima procijenjeni su negativnije. Dakle možemo zaključiti kako i na implicitnoj i na eksplicitnoj razini adolescenti pozitivnije procjenjuju mlade od starijih ljudi. No na temelju tih rezultata ne možemo tvrditi da adolescenti imaju predrasude prema starim ljudima, jer npr. Brown (1995) predrasude definira kao „održavanje negativnih osjećaja prema skupini i njezinim pripadnicima ili kao negativno tretiranje skupine i njezinih pripadnika“. S obzirom na način na koji smo mjerili stavove naših sudionika, ne možemo reći da sudionici pokazuju predrasude prema starim ljudima, već samo nešto negativnije stavove prema starima u odnosu na mlade. Podsjetimo se, sudionici su veći broj pozitivnih nego negativnih osobina pripisali i starim i mladim osobama.

Što se tiče odnosa implicitnih i eksplicitnih mjera stavova, u skladu s rezultatima prijašnjih istraživanja provedenih na odraslim sudionicima (npr. Nosek, Banaji i Greenwald, 2002; Rudman i sur., 1999), nije utvrđena povezanost između implicitnih i eksplicitnih stavova. Izostanak povezanosti između implicitnih i eksplicitnih mjera, posebice kada se ispituju stavovi prema starim osobama, istraživači najčešće objašnjavaju time da nije društveno prihvatljivo eksplicitno iznositi negativne stavove prema starim ljudima, pa stoga sudionici „modificiraju“ svoje eksplicitne odgovore.

Prema nekim se autorima postojanje negativnih implicitnih stavova objašnjava svakodnevnim medijskim „bombardiranjem“ porukama koje njeguju kult mladosti i ljepote, obilježavajući time starost, a samim time i stare

ljude, kao nešto negativno. Budući da su istraživanja pokazala da je i klasično kondicioniranje dovoljno da stvorimo (implicitan) stav o nekom objektu, kontinuirano uparivanje „pozitivno – mlado“ i „negativno – staro“ može dovesti do negativnih implicitnih stavova prema starim osobama. Greenwald i Banaji (1995) pretpostavljaju da su upravo implicitni stavovi „pravi“ stavovi, tj. prave evaluacije objekata stavova, a da su eksplicitni stavovi posljedica „iskrivljavanja“ odgovora sudionika kako bi bili društveno poželjni i prihvatljivi. Zanimljivo je da se i od starih sudionika upotrebom Testa implicitnih asocijacija dobivaju negativni implicitni stavovi prema vlastitoj skupini, dok su eksplicitni stavovi prema starim osobama pozitivni. Istraživači za sada ne mogu u potpunosti objasniti te nalaze. Jedna od mogućih pretpostavki jest da implicitni stavovi nužno ne predstavljaju prave stavove osobe, već, kako navodi Devine (1989), kulturalne evaluacije koje prevladavaju u određenoj kulturi. Dakle u kulturama gdje se poštuju stari ljudi, tj. gdje se oni doživljavaju kao mudri i pametni, implicitni stavovi trebali bi biti pozitivniji nego u kulturama gdje se propagira „kult“ mladosti.

Nakon osvrta na zavisne varijable i njihov odnos dolazimo i do glavnog cilja istraživanja, tj. do utvrđivanja doprinosa kvalitete i kvantitete kontakta sa starim ljudima implicitnim i eksplicitnim stavovima. Kao što je već navedeno u rezultatima, količina kontakata koje su sudionici imali sa starim ljudima (a s kojima nisu u rodbinskoj vezi) nije utjecala na implicitne i eksplicitne stavove prema starim ljudima. Takve rezultate nismo očekivali budući da smo pretpostavili kako će i sama kvantiteta kontakta djelovati kako na eksplicitne tako i na implicitne stavove. U prilog toj pretpostavci idu rezultati istraživanja navedeni u uvodu koji su potvrdili vezu između eksplicitnih stavova i kontakta (npr. Pettigrew i Tropp, 2006; Rutland i sur., 2005; Lynott i Merola, 2007; Meshel i McGlynn, 2004 itd.). Nadalje, što se tiče pretpostavljenog odnosa implicitnih stavova i kontakta, osnovu za taj odnos temeljili smo na činjenici da i jednostavna izloženost (engl. *mere exposure*; Zajonc, 1968) nekom objektu stava može dovesti do formiranja stava prema tom objektu. U skladu s navedenim, Lee i suradnici (2004) utvrdili su da je i sama izloženost sudionika beskućnicima imala pozitivan utjecaj na stav prema beskućnicima, čak i u slučaju kada nisu bili zadovoljeni uvjeti koje Allport (1954) navodi kao nužne za poboljšanje stavova. Druga osnova za pretpostavku kako bi kvantiteta kontakta trebala imati utjecaj na implicitne stavove jest model okolinskih asocijacija Karpinskog i Hiltona (2001) prema kojemu su implicitne asocijacije rezultat uparivanja asocijacija koje je osoba iskusila kroz svoj životni vijek. Budući da Aberson i McVean (2005) navode kako kvantiteta kontakta stvara mogućnost za bolju kvalitetu kontakta (iako iz svakodnevnog iskustva možemo donijeti i suprotan zaključak), i sama kvantiteta kontakta sa starim ljudima trebala bi imati utjecaj na pozitivnije stavove prema toj skupini. Prema tome, ukoliko su sudionici imali više kontakata sa starim ljudima, bilo bakama i djedovima ili starim ljudima s kojima nisu u rodbinskoj vezi, to bi trebalo imati

utjecaj na njihove stavove. Takve rezultate dobili su Harwood i suradnici (2005). Oni su na uzorku studenata utvrdili povezanost ($r=.26$, $p<.01$) između kvantitete kontakta sa starim ljudima i implicitnih stavova prema starim ljudima. Slično su utvrdili Voci i Hewstone (2003), koji su pokazali da je učestalost kontakta s imigrantima dovela do poboljšanja stava prema toj skupini. Suprotno navedenim rezultatima, Shoemaker (2006) nije uočio povezanost između kontakta i implicitne mjere stava kada je ispitivao stavove prema beskućnicima, tj. sama izloženost objektu stava nije imala utjecaj na implicitne stavove. Rezultate slične našima dobili su Jelenec i Steffens (2002) te Schwartz i Simmons (2001), koji također nisu uočili vezu između kvantitete kontakta sa starijim osobama i implicitnih stavova prema starim osobama. Suprotno našim rezultatima, Schwartz i Simmons (2001) uočili su utjecaj kvaliteta tog odnosa na navedene implicitne stavove. Ono što je posebno zanimljivo u našim rezultatima jest činjenica da kvantiteta kontakta, kako općenito sa starijim ljudima tako i s bakama/djedovima, nije djelovala ni na eksplinitnu mjeru stava, što nije u skladu s ranijim istraživanjima (npr. Shoemaker, 2006; Aberson i McVean, 2005). Jedan od mogućih razloga izostanka takve veze mogla bi biti i relativno niska pouzdanost nekih mjera, posebice kvantitete kontakta sa starim ljudima, pa je moguće da je upravo niska pouzdanost dovela do izostanka povezanosti kvantitete kontakta kako s implicitnim tako i s eksplinitnim mjerama stava. Izostanak povezanosti implicitne mjere stava sa svim mjerama kontakta mogao bi se možda interpretirati i društveno poželjnim odgovaranjem sudionika na pitanja o kontaktu sa starim ljudima. Ukoliko su sudionici „pretjerivali“ u odgovorima kako o kvantiteti tako i o kvaliteti tog odnosa, tj. davali odgovore za koje pretpostavljaju da su poželjniji, takav rezultat ne začuđuje. Iz tog razloga bilo bi dobro da je kontrolirano društveno poželjno odgovaranje sudionika kako bi se provjerilo postoji li njegov utjecaj.

Kada govorimo o utvrđenoj povezanosti između kvalitete kontakata s bakama/djedovima i eksplinitnih stavova, ona je relativno niska, tj. kontaktom je objašnjeno svega 14% varijance u eksplinitnoj mjeri stava. Iz navedenog se može pretpostaviti da, osim kvalitete kontakta s bakama/djedovima, i različiti drugi čimbenici mogu izravno ili neizravno utjecati na stavove prema starim ljudima. Te bismo čimbenike jednostavno mogli podijeliti na međugrupne odnosno društvene čimbenike poput normi koje prevladavaju u nekom društvu i na individualne kao što je npr. razina empatije koju sudionici mogu osjećati prema starim ljudima. Različiti autori navode da je jedan od čimbenika koji djeluju na predrasude i količina prijatnje koju sudionici osjećaju od strane starih ljudi i starenja kao procesa, ali i anksioznost koju sudionici osjećaju s obzirom da i njih čeka taj proces.

Također, važno je naglasiti da je provedeno istraživanje korelacijske prirode, pa ništa ne možemo zaključiti o uzročno-posljedičnoj vezi između kontakta i implicitne i eksplinitne mjere stava. Moguće je da sudionici koji

imaju pozitivniji stav prema starim ljudima ujedno imaju i bolju kvalitetu kontakta s bakama/djedovima, a možda ta kvaliteta kontakta dovodi do pozitivnijeg stava. U svakom slučaju, kako bi se preciznije utvrdio odnos kontakta i stavova, bilo bi poželjno provesti longitudinalno istraživanje u kojem bi se pratio kontakt sa starim ljudima i njegova veza s predrasudama prema starim ljudima. Također, eksperimentalno istraživanje moglo bi dati dodatne informacije o utjecaju kontakta na predrasude.

Zaključno možemo reći da, iako je analizom naših podataka uočen odnos kvalitete kontakta s eksplicitnom mjerom stava, izostanak odnosa kvantitete kontakta s objema mjerama stava dovodi do zaključka kako nije potvrđeno djelovanje hipoteze kontakta, barem ne u onom opsegu u kojem smo to očekivali. Ipak, naši rezultati idu u prilog dopunama hipoteze kontakta.

Podaci iz ovog istraživanja ukazuju, dakle, na to da je, osim kvantitete kontakta, mladima važno osigurati kvalitetne odnose sa starijim ljudima, i to kako s rodbinom tako i sa starijim ljudima s kojima nisu rodbinski povezani.

Literatura:

1. Aberson, C. L., i McVean, A. D. W. (2005). *Contact and anxiety as predictors of bias toward the homeless*. Unpublished manuscript, Humboldt State University.
2. Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books
3. Brown, R. (1995). *Prejudice: Its social psychology*. Cambridge, MA: Blackwell.
4. Caspi, A. (1984). *Contact hypothesis and inter-age attitudes: A field study of cross-age contact*. *Social Psychology Quarterly*, 47, 74-80.
5. Chapman, N. J., i Neal, M. B. (1990). *The effects of intergenerational experiences on adolescents and older adults*. *The Gerontologist*, 30(6), 825-832.
6. Chetkow-Yanoov, B. (1991). *Teaching gerontological content to schoolchildren in Israel as preparation for adult life*. *The Gerontologist*, 31(5), 696-699.
7. Cohen, J. (1977). *Statistical power analysis for the behavioral sciences (revised edition)*. New York: Academic Press.
8. Couper, D. P., Sheehan, N. W., i Thomas, E. L. (1991). *Attitude toward old people: The impact of an intergenerational program*. *Educational Gerontology*, 17, 41-53.
9. Devine, P. G. (1989). *Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 5-18.
10. Doka, K. J. (1986). *Adolescent attitudes and beliefs toward aging in the elderly*. *International Journal of Aging and Human Development*, 22(3), 173-187.
11. Dovidio, J. F., Kawakami, K., Johnson, C., Johnson, B., i Howard, A. (1997). *On the nature of prejudice: Automatic and controlled processes*. *Journal of Experimental Social Psychology*, 33, 510-540.
12. Doyle, A. B., i Aboud, F. E. (1995). *A longitudinal study of white children: Racial prejudice as a socialcognitive development*. *Merrill-Palmer Quarterly*, 41, 209-228.

13. Fazio, R. H. (1995). *Attitudes as object-evaluation associations: Determinants, consequences, and correlates of attitude accessibility*. In R. E. Petty & J. A. Krosnick (Eds.), *Attitude strength: Antecedents and consequences* (pp. 247–282). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
14. Fiske, S. T. (1998). *Stereotyping, prejudice, and discrimination*. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* (4th ed., pp. 357–411). New York: McGraw-Hill.
15. Greenwald, A. G., i Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, 102, 4-27.
16. Greenwald, A. G., McGhee, D. E., i Schwartz, J. L. K. (1998). *Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464-1480.
17. Greenwald, A. G., Nosek, B. A i Banaji, M. R. (2003). *Understanding and using the Implicit Association Test: I. An improved scoring algorithm*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 197–216.
18. Goldstein, C.G., Koopman, E.J., i Goldstein, H.H. (1979) *Racial attitudes in young children as a function of interracial contact in the public schools*. *American Journal of Orthopsychiatry*, 49(1), 89-99.
19. Harwood, J., i Anderson, K. (2002). *The presence and portrayal of social groups on prime-time television*. *Communication Reports*, 15, 81–98.
20. Harwood, J., Hewstone, M., Paolini, S., i Voci, A. (2005). *Grandparent–grandchild contact and attitudes toward older adults: Moderator and mediator effects*. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 770–786.
21. Hummert, M. L., Garstka, T. A., O'Brien, L. T., Greenwald, A. G., i Mellott, D. S. (2002). *Using the implicit association test to measure age differences in implicit social cognitions*. *Psychology and Aging*, 17, 482-495.
22. Jelenec, P., i Steffens, M. C. (2002). *Implicit attitudes toward elderly women and men*. *Current Research in Social Psychology*, 7, 275-293.
23. Kiesner, J., Maass, A., Cadinu, M., i Vallese, I. (2003). *Risk factors for ethnic prejudice during early adolescence*, *Social Development*, 12, 2, 288-308.
24. Karpinski, A., i Hilton, J. L. (2001). *Attitudes and the Implicit Association Test*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 774– 788.
25. Lee B.A., Farrell C.R., i Link B.G. (2004). *Revisiting the contact hypothesis: the case of public exposure to homelessness*. *Am. Sociol. Rev.* 69: 40–63.
26. Levy, B., Slade, M. D., Kunkel, S. R., i Kasl, S. V. (2002). *Longevity increased by positive self-perceptions of aging*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 261-270.
27. Lynott, P. P. i Merola, P. R. (2007). *Improving the attitudes of 4th graders toward older people through a multidimensional intergenerational program*. *Educational Gerontology*, 33(1), 63-74.
28. Meshel, D., i McGlynn, R. P. (2004). *Intergenerational contact, attitudes, and stereotypes of adolescents and older people*. *Educational Gerontology*, 30(6), 457-479.
29. Middlecamp, M., i Gross, D. (2002). *Intergenerational daycare and preschoolers' attitudes about aging*. *Educational Gerontology*, 28, 271-288.

30. Montepare, J. M., i Zebrowitz-McArthur, L. (1988). *Impressions of people created by age-related qualities of their gaits*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 55, 547–556.
31. Nosek, B. A., Banaji, M. R., i Greenwald, A. G. (2002). *Harvesting implicit group attitudes and beliefs from a demonstration website*. *Group Dynamics*, 6, 101–115.
32. Ottaway, S. A., Hayden, D. C., i Oakes, M. A. (2001). *Implicit attitudes and racism: The effect of word familiarity and frequency in the Implicit Association Test*. *Social Cognition*, 19, 97–144.
33. Pettigrew, T. F. (1998). *Intergroup contact theory*. *Annual Review of Psychology*, 49, 65- 85.
34. Pettigrew, T. F., i Tropp, L. R. (2000). *Does intergroup contact reduce prejudice: Recent meta-analytic findings*. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination. "The Claremont Symposium on Applied Social Psychology"* (pp. 93–114). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
35. Pettigrew, T. F., i Tropp, L. (2006). *A meta-analytic test of intergroup contact theory*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751–783.
36. Rudman, L. A., Greenwald, A. G., Mellott, D. S., i Schwartz, J. L. K. (1999). *Measuring the automatic components of prejudice: Flexibility and generality of the Implicit Association Test*. *Social Cognition*, 17, 437-465.
37. Rutland, A., Cameron, L., Bennett, L., i Ferrell, J. (2005). *Interracial contact and racial constancy: A multi-site study of racial intergroup bias in 3-5 year old Anglo-British children*. *Applied Developmental Psychology*, 26, 699-713.
38. Schwartz, L. K., i Simmons, J. P. (2001). *Contact quality and attitudes toward the elderly*. *Educational Gerontology*, 27, 127-137.
39. Schwarz, N. (2007). *Attitude construction: Evaluation in context*. *Social Cognition*, 25, 638–656.
40. Shoemaker, C.A. (2006) *The relationship between contact and implicit and explicit attitudes toward homeless people*. A thesis Presented to The Faculty of Humboldt State University.
41. Steffens, M. C. (2004). *Is the implicit association test immune to faking?* *Experimental Psychology*, 51, 1-15.
42. Verkuyten, M., i Thijs, J. (2001). *Ethnic and gender bias among Dutch and Turkish children in late childhood: The role of social context*. *Infant and Child Development*, 10, 203-217.
43. Voci, A., i Hewstone, M. (2003). *Intergroup contact and prejudice towards immigrants in Italy: The mediational role of anxiety and the moderational role of group salience*. *Group Processes and Intergroup Relations*, 6/1, 37-54.
44. Wagner, U. i Machleit, U. (1986). *'Gastarbeiter' in the Federal Republic of Germany: Contact between Germans and migrant populations*. In: M. Hewstone R.J. Brown (Eds.). *Contact and conflict in intergroup encounters*. Oxford: Basil Blackwell.
45. Williams, A., i Giles, H. (1996). *Intergenerational conversations: Young adults' retrospective accounts*. *Human Communication Research*, 23.
46. Wilson, T. D., Lindsey, S., i Schooler, T. Y. (2000). *A model of dual attitudes*. *Psychological Review*, 107, 101–126.

47. Zajonc, R. B. (1968) Attitudinal effects of mere exposure, *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, Monograph supplement No. 2, Part 2.

Does Contact Between Groups Contribute to More Positive Implicit and Explicit Attitudes of Adolescents Towards the Elderly?

Abstract: Although age is one of the first characteristics that we see in others, the research on prejudice toward elderly people in adolescent samples is relatively rare. Therefore, the aim of this study was to determine the contribution of the quality and quantity of contact with elderly people (grandmothers/grandfathers, and generally elderly people to whom participants are unrelated) to implicit and explicit attitudes toward elderly people. The study included N=151 students (70 girls and 81 boys) of the average age of M=13.77 (SD = 0.82) years. Implicit attitudes were measured by the Implicit Association Test (Greenwald et al., 1998), whereas explicit attitudes were measured with Multi-Response Attitudes Measure (Doyle and Aboud, 1995). We also examined the quality and quantity of contact with both the elderly people to whom participants are unrelated and with their grandmothers/grandfathers. The results have shown that only the quality of relationships with grandmothers/grandfathers has an impact on the attitudes toward elderly, and only on the explicit ones.

Keywords: implicit and explicit attitudes, contact, adolescents.

Kann der Kontakt zwischen Gruppen zu positiveren impliziten und expliziten Haltungen der Jugendlichen gegenüber Älteren beitragen?

Zusammenfassung: Obwohl das Alter eines der ersten Merkmale ist, das wir bei anderen Menschen erkennen, sind die Studien über Vorurteilen der Jugendlichen gegenüber älteren Menschen noch relativ selten. Das Ziel dieser Studie war es zu bestimmen, ob die Qualität und die Quantität der Kontakte zu den älteren Menschen (Großmüttern/Großvätern, und in der Regel älteren Menschen, mit denen die Teilnehmer nicht verwandt sind) zu impliziten und expliziten Haltungen gegenüber älteren Menschen bei den Jugendlichen beiträgt. Die Studie umfasste N = 151 Schüler (70 Schülerinnen und 81 Schüler) im Durchschnittsalter von M = 13,77 (SD = 0,82) Jahren. Die impliziten Einstellungen wurden mit Hilfe vom IAT (Greenwald et al., 1998) gemessen, während die expliziten Einstellungen durch die modifizierte Skala zur Prüfung von Haltungen (Doyle und Aboud, 1995) gemessen wurden. Es wurde auch die Qualität und die Quantität der Kontakte zu älteren Menschen, die nicht mit den Teilnehmern verwandt sind, sowie zu Großeltern untersucht. Die Ergebnisse zeigten, dass nur die Qualität der Beziehungen zu Großeltern einen Einfluss auf die Haltung den alten Menschen gegenüber hat, und das nur explizit.

Schlüsselbegriffe: implizite und explizite Haltungen, Kontakt, Jugendliche.